

ФАКУЛЬТАТИВНІ КУРСИ ЯК ВАРІАТИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

ELECTIVE COURSES AS A VARIABLE FORM OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Стаття присвячена дослідженню факультативних курсів як варіативної форми навчання іноземних мов, та їх ролі в сучасній системі освіти. Визначено, що сфера освіти в Україні розвивається і вдосконалюється, втім є багато роботи, щоб забезпечити якісну освіту для молодого покоління та відповідність вимогам сучасного світу, що включає обов'язкове опанування здобувачами освіти іноземних мов. Проаналізовано наукові розробки й публікації, на основі чого виявлено, що варіативна форма організації навчання забезпечує адаптивність змісту предметів гуманітарного циклу, що надає здобувачам освіти можливість стежити за розвитком сучасних тенденцій. Крім того, втілення варіативної складової гуманітарних дисциплін повинно реалізуватися шляхом залучення різних педагогічних технологій, що сприятиме формуванню ключових компетентностей та соціалізації.

Розглянуто роль факультативів у системі дидактичних принципів, яка визначає основні засади та підходи до навчання та виховання, а також враховує психолого-педагогічні закономірності та принципи ефективного навчання, що сприяють досягненню оптимальних результатів у процесі освіти. З'ясовано, що в системі дидактичних принципів факультативи відіграють додаткову роль, і це дозволяє розширити навчальну програму та надати здобувачам освіти можливість вибору. Автором наведено та проаналізовано аспекти визнання ролі факультативів у системі дидактичних принципів, такі як диференціація, мотивація, розвиток навичок, розширення кругозору, творчість та самовираження. Окремо підкреслено виховну роль факультативів, як важливої складової навчально-виховного процесу. Виявлено певні недоліки щодо застосування факультативів, наприклад, недостатній вибір факультативних курсів, одностороннє розуміння функцій факультативів, відсутність координації факультативів з іншими формами навчання тощо. Запропоновано питання, що потребують подальшого вивчення, а також дослідження ролі факультативів у розвитку освітніх, виховних, розвиваючих функцій навчання з метою реалізації й досягнення здобувачами освіти ефективних результатів на різних освітніх рівнях і ступенях в системі освіти як України, так і за кордоном.

Ключові слова: факультативні курси, варіативна форма, організація навчання, система дидактичних принципів, іноземні мови.

The article is devoted to the study of elective courses as a variable form of teaching foreign languages, and their role in the modern education system. It is determined that the education sector in Ukraine is developing and improving, however, there is still a lot of work to be done to ensure quality education for the younger generation and compliance with the requirements of the modern world, including the mandatory acquisition of foreign languages by students. Scientific studies and publications are analysed, based on which it is found that the variable form of teaching organisation ensures the adaptability of the content of the subjects of the humanitarian cycle, which allows students to follow the development of modern trends. In addition, the implementation of the variable component of humanities disciplines should be accomplished by involving various pedagogical technologies, which will contribute to the formation of key competences and socialization.

The role of electives in the system of didactic principles is examined, which defines the fundamental principles and approaches to teaching and upbringing, as well as takes into account psychological and pedagogical regularities and principles of effective teaching that contribute to achieving optimal results in the educational process. It is found that electives play an additional role in the system of didactic principles, and this allows to expand the syllabus and provide students with the opportunity to choose. The author presents and analyses the aspects of recognition of the role of electives in the system of didactic principles, such as differentiation, motivation, skill development, broadening of horizons, creativity and self-expression. The educational role of electives is emphasized separately, as an important component of the educational process. Certain drawbacks related to the application of electives are identified, for example, insufficient selection of elective courses, one-sided understanding of the functions of electives, lack of coordination between electives and other forms of education, etc. Issues that require further study are suggested, as well as research on the role of electives in the development of educational, upbringing and developmental functions of education in order to implement and achieve effective results by students at different educational levels and degrees in the education system both in Ukraine and abroad.

Key words: elective courses, variable form, organisation of teaching, system of didactic principles, foreign languages.

УДК 37.091.322:37.026:81'243
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.8>

Мереш Н.О.,
асистент кафедри прикладної лінгвістики, аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний стан освіти в Україні включає ряд позитивних змін і викликів. Розглянемо деякі аспекти, що його характеризують: Україна проводить реформи в освітній системі з метою її модернізації; уряд України збільшив видатки на освіту, а саме на зарплати вчителям, що сприяє підвищенню

привабливості професії вчителя і поліпшенню умов праці; одним з напрямків розвитку освіти є перехід від традиційного викладання до активних методів навчання, стимулювання творчості, критичного мислення та самостійності учнів; впроваджено Закон «Про освіту», який передбачає зміни в змісті навчання, оцінюванні, управлінні

освітою та інших сферах; застосування інноваційних технологій у навчальному процесі (віртуальні навчальні середовища та онлайн-курси стають все більш популярними). Однак, вищезгадані зміни ще не завершені, і їхні результати ще повинні бути оцінені.

При цьому сфера вищої освіти також зазнала значних змін. Ось деякі ключові аспекти: Україна активно розвиває систему вищої освіти, надаючи більше можливостей студентам для вибору навчальних програм, спеціалізацій та університетів; впроваджено кредитно-трансферну систему організації навчання, яка дозволяє студентам здобувати кредити у різних університетах та переносити їх на інші програми; українські заклади вищої освіти активно модернізують свої навчальні програми, забезпечуючи їх відповідність сучасним тенденціям і вимогам ринку праці; вводяться нові спеціалізовані програми, зокрема в галузі інформаційних технологій, бізнесу та інженерії; українські університети активно розвивають міжнародну співпрацю з іноземними ЗВО та науковими організаціями. З одного боку, це сприяє підвищенню рівня освіти та міжнародному визнанню української системи вищої освіти. З іншого боку, вища освіта в Україні також зіткнулася з деякими викликами: недостатня фінансова підтримка призводить до обмежень у розвитку інфраструктури та зниження якості освіти; недостатня прозорість в прийомній кампанії, що потребує уваги та вирішення; пандемія COVID-19 значно вплинула на систему вищої освіти в Україні, дистанційне навчання створило нові виклики і можливості; впровадження цифрових технологій та платформ для навчання онлайн стало актуальним завданням для багатьох університетів; нагальна потреба особливої підтримки держави в складних умовах воєнного стану.

На нашу думку, усі ці аспекти свідчать про те, що сфера освіти в Україні розвивається і вдосконалюється, проте є ще багато роботи, щоб забезпечити якісну освіту для молодого покоління та відповідність вимогам сучасного світу, що включає обов'язкове опанування здобувачами освіти іноземних мов.

Так, на думку авторів, «принципи державної освітньої політики зумовили й необхідність реформування системи навчання іноземних мов: переглядається структура ступенів навчання; оновлюється зміст навчання іноземних мов і зміст виховання засобами іноземної мови; створюються авторські програми та альтернативні підручники з іноземних мов; реалізується інтеграція у світові заклади освіти, пов'язані з навчанням іноземних мов; забезпечується неперервність навчання іноземної мови; створюються умови для варіативності форм навчання іноземної мови тощо» [2, с. 13].

Отже, проблема застосування варіативних форм навчання іноземних мов, в тому числі факультативів, набуває особливої актуальності. Адже, беручи до уваги прагнення України до вступу в європейську спільноту, спеціально розроблені для навчання іноземних мов факультативні курси сприятимуть не тільки цій меті, але й інтеграції системи освіти нашої країни до європейського освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що дослідженням проблеми варіативних форм організації навчання, до яких відносимо й факультативні курси, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, а саме: І. Андрощук, А. Балацінова, О. Барановська, О. Бігич, Г. Борецька, Н. Бориско, І. Васківська, О. Гончар, Н. Грицай, В. Кизенко, І. Княжева, С. Косянчук, К. Крістісон, В. Левашова, Н. Логвіненко, Ю. Мальований, С. Немченко, С. Пасічник, О. Пісоцька, Ю. Холмакова, Г. Чепмен, П. Черник, А. Шебітченко, Т. Яценко та інші.

Як вважає О. Барановська, варіативний компонент організації навчання може забезпечити адаптивність змісту предметів гуманітарного циклу, що в свою чергу надасть здобувачам освіти можливість стежити за розвитком сучасних тенденцій. Крім того, втілення варіативної складової гуманітарних дисциплін повинно реалізуватися шляхом залучення різних педагогічних технологій, що сприятиме формуванню ключових компетентностей та соціалізації [1, с. 63].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У ході дослідження виявлено наявність недоліків у навчанні іноземних мов, вирішенню яких може сприяти запровадження факультативних курсів, розроблених за спеціальними програмами з метою як вдосконалення наявних рівнів знання іноземної мови, так і залучення здобувачів освіти для подальшого успішного складання вступних іспитів в магістратуру та аспірантуру.

Зокрема, не дивлячись на складні обставини в Україні, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. схвалено документ «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», основу якого складає прагнення нашої країни стати рівноправним членом європейської спільноти. З-поміж проблем, порушених у документі, також згадуються серйозні недоліки у вивченні іноземної мови внаслідок запровадження єдиного вступного іспиту до магістратури, недостатній рівень володіння іноземними мовами всіх учасників освітнього процесу, низька якість освітніх програм, застаріла матеріально-технічна база тощо. Як наслідок, прогнозується недостатній розвиток міжнародної мобільності та спільних досліджень з іноземними університетами, обмеженість залучення іноземного досвіду та іноземних

інвестицій, неможливість набуття здобувачами освіти достатніх мультикультурних компетентностей і навичок міжнародної комунікації [7].

Таким чином, вищезгадані проблеми стримують розвиток євроінтеграційних процесів, й потребують уваги та нагального вирішення як на державному, так і регіональному рівнях. На нашу думку, активне просування й застосування факультативних курсів разом з інваріантними (обов'язковими для всіх) формами організації навчання сприятиме вирішенню окреслених вище проблем, що також потребує подальшого аналізу й дослідження, в тому числі у післявоєнний період.

Отже, **метою статті** є здійснення аналізу факультативних курсів як однієї з варіативних форм організації навчання іноземних мов, а також дослідження їх ролі в сучасній системі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна глобалізація має великий вплив на систему освіти в Україні і ставить нові завдання перед місією освіти в країні. Одним із головних завдань освіти в Україні є підготовка громадян, які мають глибоке розуміння світових процесів, культурної різноманітності та глобальних викликів. Крім того, важливим аспектом місії освіти в Україні є забезпечення якісної освіти, що відповідає міжнародним стандартам, надання доступу до сучасних знань, новітніх технологій і навчальних ресурсів, що сприятиме розвитку і конкурентоспроможності вітчизняних фахівців на міжнародному ринку праці. Іншим важливим аспектом місії освіти в умовах глобалізації є розвиток мовної компетенції та міжкультурної комунікації. Українські здобувачі освіти повинні мати можливість вивчати іноземні мови, спілкуватися зі студентами з інших країн та брати участь у міжнародних обмінах. Це сприятиме поглибленню розуміння інших культур, встановленню міжнародних зв'язків та розвитку глобальної свідомості.

Нарешті, місія освіти в Україні полягає в розвитку громадянської активності та патріотизму. Освіта повинна формувати у студентів почуття відповідальності перед своєю країною, розвивати у них лідерські якості та навички, сприяти їх громадському залученню та активній участі в житті суспільства. Отже, сучасна глобалізація повинна сприяти готовності молодих людей до життя в глобальному світі, забезпечувати якісну освіту, розвивати мовну та культурну компетенції, а також формувати громадянську активність та патріотизм.

Так, «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», визначає напрями розвитку системи вищої освіти, стратегічні й операційні цілі на найближче десятиліття тощо. Відповідно до Стратегії, встановлено політику зміцнення співпраці між Україною та Європейським Союзом щодо наступних аспектів: реформування та модернізації системи вищої освіти; сприяння зближенню

у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу; покращення якості та підвищення важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти; розширення можливостей закладів вищої освіти; активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників [7].

Однак, документом також визначено нагальні проблеми: недостатній рівень фінансування системи вищої освіти, неефективне управління та використання ресурсів, недостатній прояв соціальної відповідальності, незабезпечення рівноправності та автономності закладів вищої освіти повною мірою; брак відкритості закладів вищої освіти, спроможності продукувати корисну інтелектуальну продукцію, принципової протидії проявам корупції та академічної недоброчесності, безумовної підтримки чесного вступу та об'єктивного оцінювання результатів навчання; низький рівень доступності вищої освіти через недотримання європейських стандартів якості, стану інфраструктури та освітнього простору, базування освітнього процесу на наукових дослідженнях, забезпечення умов для вразливих категорій здобувачів; євроінтеграційні прагнення, які не завжди підкріплюються готовністю до гармонізації структур, наукової кооперації та запозичення кращої практики, створення умов для іноземців та підготовки українських студентів до відкритого світу; поширена імітація студентоцентризму, неконкурентні заробітна плата та умови праці працівників, брак управлінської підготовки у керівного складу закладів вищої освіти, неусвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості закладів вищої освіти [Там само].

Звернімося до іншого важливого документу. Так, Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.04.2023 р. «Про деякі питання нормативного забезпечення вступних випробувань, що проводяться з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти» передбачено порядок організації та проведення вступних випробувань. Згідно з документом, єдиний вступний іспит – форма вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти бакалавра, магістра (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста), яка передбачає оцінювання рівня загальної підготовленості вступника до здобуття ступеня магістра з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання (тестування загальної навчальної компетентності та тестування з іноземної мови (англійської, німецької, французької, іспанської на вибір вступника)).

Зауважимо, що вступник має право на доступ до інформації про програми єдиного вступного іспиту, програм предметних тестів єдиного фахового вступного випробування, форми завдань єдиного вступного іспиту; форми завдань єдиного фахового вступного випробування. Крім того, вступники мають право на виконання екзаменаційних робіт, розроблених згідно з відповідними програмами [6]. Слід додати, що основні переваги, запропоновані цим документом, полягають у можливості якісної підготовки для здобувачів освіти, що можна здійснити завдяки факультативним курсам, спеціально розробленим для цієї мети. При цьому, у разі успішного проходження на факультативних курсах підготовки до тестування з іноземної мови, вступники значно підвищують свої шанси на вступ до магістратури. З цієї причини, питання розробки й запровадження таких курсів потребує подальшого дослідження в науковому дискурсі.

Розгляньмо докладніше роль факультативів у системі дидактичних принципів, яка визначає основні засади та підходи до навчання та виховання, а також враховує психолого-педагогічні закономірності та принципи ефективного навчання, що сприяють досягненню оптимальних результатів у процесі освіти. На думку авторів, система дидактичних принципів «поєднує загальновідомі класичні принципи (ще з часів Я. А. Коменського та Й. Г. Песталоцці) і новітні, що з'явилися у ході розвитку науки і практики. Класичними визнано такі принципи, як: принцип науковості; принцип розвивального та виховного характеру навчання; принцип систематичності й послідовності; принцип свідомості та активності; принцип наочності; принцип доступності; принцип міцності результатів навчання; принцип зв'язку навчання з життям, практикою; принцип індивідуалізації та диференціації тощо» [3, с. 107].

Як варіативна форма, факультативи в системі дидактичних принципів відіграють додаткову роль, що дозволяє розширити навчальну програму та надати здобувачам освіти можливість вибору. Основні дидактичні принципи орієнтовані на організацію основної навчальної програми та забезпечення знаннями та навичками, необхідними для їх академічного розвитку. Факультативи є вибірковими курсами, які пропонуються здобувачам освіти під час навчання. На нашу думку, їх роль у системі дидактичних принципів полягає в наступних аспектах:

1. Диференціація. Факультативи дозволяють здобувачам освіти вибирати курси залежно від їх інтересів, здібностей і потреб. Це допомагає стимулювати індивідуальний розвиток здобувачів і надає їм можливість глибше досліджувати певну сферу знань.

2. Мотивація. Факультативи можуть стати джерелом мотивації для здобувачів. Коли вони мають

можливість вибирати курси, які їх цікавлять, вони більш активно займаються навчанням і більш наполегливо виконують завдання. Це сприяє покращенню їх навчальних досягнень.

3. Розвиток навичок. Факультативи можуть бути спрямовані на розвиток конкретних навичок, які можуть бути корисними для здобувачів у майбутньому. Наприклад, факультативи з іноземних мов можуть допомогти здобувачам отримати додаткові навички, які збільшують їх шанси на вступ до магістратури та аспірантури, а також підвищують їх конкурентоспроможність на ринку праці.

4. Розширення кругозору. Факультативи можуть пропонувати курси з додаткових галузей знань, які не входять до основної навчальної програми. Це дозволяє здобувачам отримати більш широкий кругозір і розуміння різних аспектів світу навколо них.

5. Творчість та самовираження. Факультативи можуть стимулювати творчість та самовираження здобувачів, оскільки вони часто мають можливість вибирати проекти, завдання або теми для дослідження. Це допомагає розвивати творче мислення та сприяє самореалізації здобувачів.

Таким чином, факультативи розширюють і доповнюють систему дидактичних принципів, надаючи здобувачам освіти більшу свободу вибору, підтримуючи їх індивідуальний розвиток та мотивацію, і сприяючи розширенню їхніх знань і навичок.

Окремо слід підкреслити виховну роль факультативів. На думку дослідників, виховна цінність факультативів обумовлена різноманітними чинниками. З одного боку, факультативи є важливою складовою навчально-виховного процесу, які містять великий потенціал у формуванні й розвитку здібностей соціально-активної та творчої особистості [9, с. 61]. З іншого боку, можливість обирати різні напрямки поглибленого вивчення обумовлює виховну цінність факультативів [5, с. 43].

Втім, у ході дослідження виявлено певні недоліки щодо застосування факультативів. Науковець В. Кизенко розкриває ряд характерних недоліків, таких як недостатній вибір факультативних курсів, переважно предметно-орієнтований зміст, вкрай одностороннє розуміння функцій факультативів, відсутність координації факультативів з іншими формами навчання тощо [4, с. 60-61].

На додачу до вищезгаданого, А. Шибітченко стверджує, що «індивідуально-варіативна форма навчання для більшості вузів України ще не стала типовою і породжує певні проблеми. Однією з них є матеріально-технічне забезпечення у сучасних складних умовах економічного розвитку держави. Не менш важливою є проблема наукового та методичного забезпечення такого процесу, що передбачає професійне вдосконалення викладачів вузу» [8, с. 38].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що факультативні курси, як варіативна форма організації навчання, розширюють і доповнюють систему освіти, підтримують мотивацію здобувачів освіти, сприяють вдосконаленню їхніх знань і навичок. Крім того, у системі освіти факультативи відіграють важливу додаткову роль, що сприяє урізноманітненню навчальних програм, і при цьому надає здобувачам освіти можливість вибору.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні факультативних курсів, як варіативної форми організації навчання, в тому числі навчання іноземних мов, а також дослідженні їх ролі у розвитку освітніх, виховних, розвиваючих функцій навчання з метою реалізації й досягнення здобувачами освіти ефективних результатів на різних освітніх рівнях і ступенях в системі освіти як України, так і за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановська О. Особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти : V Міжнародна науково-практична конференція, м. Конін – м. Ужгород – м. Херсон – м. Кривий Ріг, 30 лист. 2018 р. / [ред.-упоряд.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 62–63. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712682>
2. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с. URL: <https://kmaestm.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/bigych-o.-b.-borysko-n.-f.-boreczka-g.-e.-ta-in.-2013-metodyka-navchannya-inozemnyh-mov-i-kultur-teoriya-i-praktyka.pdf>
3. Грицай Н. Б. Основні принципи методичної підготовки майбутніх учителів біології. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет імені А. С. Макаренка ; редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. № 3 (37). С. 105–112. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/2553>
4. Кизенко В. І. Формування і реалізація варіативного освітнього компонента: генеза проблеми. Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка : зб. наук. праць [ред. кол.; гол. ред. Л. М. Рибалко]. Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. Вип. 3. С. 56–67. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712586/>
5. Логвіненко Н. Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників. Українська література в загальноосвітній школі. 2011. № 9. С. 43–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2011_9_13
6. Про деякі питання нормативного забезпечення вступних випробувань, що проводяться з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2023 р. № 418. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 травня 2023 р. за N 746/39802. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-normativnogo-zabezpechennya-vstupnih-viprobuvannya-shoklasnykiv-ukrayinska-literatura-v-zagalnoosvitnii-shkoli>
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->
8. Шебітченко А. Професіоналізм викладача вузу в умовах глобалізації освіти. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 21–22 травня 2008 року. Полтава: ПДПУ, 2008. С. 36–39. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/pochatkova.doc>
9. Androshchuk I., Androshchuk I., Kurach M., Khrenova V., & Livshun O. The System of Training Future Teachers for Organizing Extracurricular Activities of Pupils. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 2020. 12 (2), 60–85. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2/266>